

Weet jij wat waar is?

Betrouwbaarheid van bronnen bepalen

Misleidende teksten, verdraaide cijfers en gemanipuleerde beelden. Allemaal vormen van nepnieuws. Dat is natuurlijk niks nieuws, zelfs in de oudheid werd al nepnieuws verspreid. Maar tegenwoordig gaat verspreiding veel sneller.

Esther Schussler is campagnestrateeg bij BKB en in opdracht van Netwerk Mediawijsheid is ze onderdeel van het redactieteam van www.isdatechtzo.nl.

Nieuwe technologie en sociale media hebben het creëren en het in omloop brengen van nepnieuws veel eenvoudiger gemaakt. Tegelijkertijd blijken wij als mens ook nog eens gevoelig voor nepnieuwsachtige berichten. Zijn we verloren in de strijd tegen nepnieuws? Netwerk Mediawijsheid denkt van niet en heeft daarom www.isdatechtzo.nl gemaakt. Een website met handige tips om informatie op betrouwbaarheid te beoordelen en waar je meer kunt leren over de werking van nepnieuws. Dit is natuurlijk bruikbaar bij een les maatschappijleer. Maar ook nuttig bij geschiedenis, waar het bepalen van de betrouwbaarheid van bronnen door leerlingen vaak als lastig ervaren wordt. Door te kijken naar de moderne varianten van nieuwsmanipulatie kan dit in historische bronnen ook eerder herkend worden.

Mensen creëren om verschillende redenen nepnieuws. In Nederland vooral om geld te verdienen. Hoe vaker er op een artikel wordt geklikt, hoe meer inkomsten voor de maker. Maar mensen maken ook nepnieuws om meningen te beïnvloeden, bijvoorbeeld in de aanloop naar verkiezingen. Uit onderzoek van No Ties dat Netwerk Mediawijs-

Doe de check Hoe weet je of een bericht betrouwbaar is?

1. Lees het hele bericht en stel jezelf de volgende vragen:

2. Wat is de bron van het bericht?

- Wie heeft het bericht geschreven? Bestaat deze persoon of organisatie echt?
- Wat zeggen andere websites of bronnen over deze persoon of organisatie?
- Wanneer is het bericht geschreven? Is het een nieuw bericht, of of ouder?

3. Waarom is het bericht geschreven?

- Waarom heeft de schrijver het bericht geschreven? Wil de schrijver informeren, iets verkopen, onrust zaaien of juist vermaken?
- Voor wie is het bericht bedoeld? Wil de schrijver een bepaalde groep overtuigen?
- Werkt de afzender voor een bedrijf of politieke partij met bepaalde belangen?

4. Wat is de toon van het bericht?

- Wat voor soort bericht is het? Is het bijvoorbeeld een column, nieuwsbericht of satie?
- Hoe is het bericht geschreven? Is het bericht dwingend of roept het emoties op? Bijvoorbeeld door een schreeuwende titel? Of worden er veel hoofdletters en uitroeptekens gebruikt?

5. Wat voor soort informatie staat er in het bericht?

- Waar komt de informatie in het bericht vandaan? En wordt er verwezen naar de bronnen van die informatie?
- Komt je het bericht en de bronnen ook op andere plekken tegen?

6. Kloppen de foto's, video's en cijfers?

- Horen de foto's of video's bij het bericht? En worden ze op dezelfde manier gebruikt als in de originele bron?
- Zijn de foto's of video's aangepast of bewerkt?
- Worden cijfers en statistieken op de juiste manier gebruikt?

Zoek je tips bij het beantwoorden van de vragen?
En wil je meer weten over het herkennen van echt en nepnieuws? Ga naar isdatechtzo.nl

heid liet uitvoeren, blijkt dat bijna zeven op de tien Nederlanders zich zorgen maken over de invloed van nepnieuws.¹ Denk bijvoorbeeld aan de invloed van nepnieuws op ons stemgedrag of berichtgeving over het coronavirus en vaccinaties.

Gemanipuleerde beelden

Tegenwoordig gaat nepnieuws vaak gepaard met een video of foto. Beeld kan een verhaal kracht bij zetten, waardoor iets geloofwaardiger wordt. In een filmpje waarin uitgelegd wordt waarom we in nepnieuws geloven, wordt de impact van beeld duidelijk geïllustreerd met de ervaring van Sonia Pareira. Sonia zag een video voorbijkomen waarin vogels dood op de grond lagen door de gevolgen van 5G. In een rap tempo raakte ze verstrikt in een web van complottheorieën. Sonia: 'Je denkt dat als je iets ziet, dat het dan wel

zal kloppen. Ik zie het immers met mijn eigen ogen. Maar ik was me er niet van bewust dat je met een video veel in elkaar kan monteren.' Uiteindelijk lukte het Sonia beter nep van echt nieuws te onderscheiden. Sonia: 'Het is belangrijk om je niet te laten leiden door maar één stroom van informatie, probeer ook andere bronnen tot je te nemen voor je ergens een mening over vormt.' Hoe kan het dat wij als mens zo gevoelig zijn voor nepnieuws? Hoogleraar Klinische Neuropsychologie Margriet Sitskoorn legt uit waarom het zo lastig is om onderscheid te maken tussen echt en nep nieuws. 'Ons brein is eigenlijk een beetje lui en daarom heel makkelijk voor de gek te houden. We zijn gevoelig voor beïnvloeding van buitenaf en worden daardoor snel misleid. Nepnieuws geeft vaak sterke emotionele prikkels die onze aandacht trekken. Als het

¹ In opdracht van Netwerk Mediawijsheid heeft onderzoeksbureau No Ties een onderzoeksrapport ontwikkeld over nepnieuws in Nederland. Het doel van dit onderzoek is achterhalen of Nederlanders weten wat nepnieuws is, hoe ze dit kunnen herkennen en hoe ze over nepnieuws denken. De resultaten zijn te bekijken via tinyurl.com/K4NMW.

je vervolgens ook nog persoonlijk raakt en het voelt 'lekker' dan zijn we snel geneigd om iets aan te nemen als werkelijkheid.' Daarnaast wordt het door verbeterde technologie steeds lastiger om nep van echt nieuws te onderscheiden. Zo vertelt ook hoogleraar Computervisie Theo Gevers van de Universiteit van Amsterdam. Hij doet onderzoek naar de techniek 'deepfake'. Dit is een techniek die wordt gebruikt voor het samenstellen van menselijke beelden met behulp van computers. Met deze software kun je iemand dingen laten zeggen of doen die hij of zij in werkelijkheid nooit gezegd of gedaan heeft. Theo: 'Er zijn apps waarmee je vrij eenvoudig een goede deepfake kunt maken. De techniek is inmiddels zo goed dat het steeds lastiger wordt echt van nep te onderscheiden.'

Check de bron

Verbeterde technologie, snellere verspreiding en luie hersenen. Je zou bijna denken dat strijden tegen nepnieuws een verloren zaak is. Om leerlingen te helpen is daarom een poster gemaakt die aan de hand van zes checks de betrouwbaarheid van een bron ter discussie stelt. Je kunt deze in het lokaal ophangen, maar de tips zijn ook digitaal te vinden op www.isdatechtzo.nl/doe-de-check.

Op isdatechtzo.nl zijn verder verhalen en tips van experts Theo Gevers en Margriet Sitskoorn en ervaringsdeskundige Sonia Pereira te vinden. Deze filmpjes zijn goed bruikbaar als inleiding of uitleg bij een les over betrouwbaarheid van bronnen. Ook staat er materiaal om je verder te verdiepen of aan de slag te gaan met leerlingen. Zie daarvoor de pagina 'meer leren'. Hier is bijvoorbeeld het Slecht Nieuws-spel te vinden, waarin leerlingen in de huid van een nepnieuwsmaker kruipen om zo zelf te ervaren hoe je bronnen kunt gebruiken om mensen te manipuleren. ■

Tien verhalen over slavernij

Slavernij. Het verhaal van João, Wally, Oopjen, Paulus, Van Bengalen, Surapati, Sapala, Tula, Dirk en Lohkay. *Eveline Sint Nicolaas, Valika Smeulders e.a.* (Rijksmuseum/Atlas Contact, Amsterdam 2021), 350 blz., € 27,99

Is er ooit een historische expositie geweest die, voor opening, zoveel aandacht heeft gekregen? Grote artikelen in landelijke dagbladen en andere media, een documentaire, een geplande live-uitzending van de opening, het kon niet op. Valika Smeulders, in 2017 aangesteld als een van de conservatoren van de tentoonstelling *Slavernij* in het Rijksmuseum was overal prominent in beeld. De expositie – tot en met 29 augustus 2021 te bezoeken na het boeken van een starttijd op de website van het museum – bestaat uit persoonlijke verhalen, tien in totaal, verteld door Nederlanders met een rechtstreekse link met de personen over wie zij vertellen. Vijf verhalen over het systeem en evenveel narratieven over mensen die zich tegen het systeem uitspraken. 'Ik wil de mensen hun naam teruggeven. Ik wil weer bij de persoon komen,' vertelde Smeulders. 'Bronnen over slaven zijn bijna altijd vanuit het perspectief van de bezitter gemaakt, maar soms komen gegevens over de slaafgemaakte naar boven. Wij moeten bekwaam worden in het vertellen van die verhalen, want verhalen maken dat de geschiedenis dichterbij de mensen komt. Het gaat om educatie van de bezoekers. Het gaat om wat wij allen met de gezamenlijke geschiedenis doen en hoe je vandaaruit de samenleving beter kunt begrijpen en beter kunt maken.' De consequentie is dat de expositie – en het bijbehorende boek – opgebouwd is rond tien personen over wie net wat meer bekend is, en die representatief kunnen zijn voor tienduizenden anderen. Als bezoeker maak

je middels een door een hedendaagse Nederlander ingesproken tekst kennis met de verschillende personen. Zo vertelt voormalig wereldkampioen kickboksen Remy Bonjasky over Wally, een opstandige slaafgemaakte, levend verbrand om een voorbeeld te stellen. De voorouders van Bonjasky zijn waarschijnlijk gevluchte maroons van plantage Palmeneribo, de plantage waar Wally in 1707 werd vermoord. Een ander verhaal is ingesproken door actrice Joy Delima, wier achternaam verwijst naar het kasteel Elmina in Ghana, waar slaafgemaakten werden ingescheept. Zij vertelt over João Mina (gezien de naam waarschijnlijk ook ingescheept in Elmina), een Afrikaanse slaafgemaakte die in 1646 van een Portugese plantage vluchtte naar Recife, dat toen in Nederlandse handen was. In het archief van de WIC bevinden zich 76 stukken met verslagen van 110 verhoren van gevluchte personen. João moest vooral militair interessante informatie geven en mocht vertellen over de leefomstandigheden in de Portugese kolonie. Die waren niet best: er was slechts een karig 'rantsoen soo van farinha (cassavemeel) versch vlees ende andersints'. Hoe het met hem afgelopen is, is onbekend.

'Het museum bleek zelf veel in bezit te hebben, toen er met andere ogen naar de voorwerpen werd gekeken'

Het boek, net als de expositie simpel genaamd *Slavernij*, bestaat uit enkele inleidende hoofdstukken, tien verhalen en een stand van het denken over slavernij in Nederland. De meeste artikelen zijn van de hand van conservatoren Eveline Sint Nicolaas, Stephanie Archangel, Maria Holtrop en Valika Smeulders. In de inleiding laten Sint Nicolaas en Smeulders weten dat het al snel duidelijk was dat de expositie niet economisch, maar sociaal getint zou zijn. Dat was een uitdaging, want er is veel meer economisch dan sociaal materiaal voorhanden. Het museum bleek zelf veel in bezit te hebben, toen er met andere ogen naar ►